13

AUTORE GIORGIO AUSENDA

I PUSÉE CUMANDANT DAL PAES

La duméniga sa manĵava 'n pùu püsée da lüsu, sempru a mizhdì. Veñéva fö da Mésa, se gh'ewa cunsigliu da fa al ga diżeva: "Prepara par i dódas e mèża", e prima da Mésa, par rishparmià i sòlt dal Cumün, al ma fawa nà jó mi a shcuwà e fa jó la pólvar e, d'invèrnu, pizàk al fök. E dòpu mi ga fawa jó 'n bel mazz da fiùu. Lur y ewa tüc cuntent parchè gh'ewa chi al secretari da Póna, l'ewa 'n juwinòtt, Marmori, Camillo.

Quant al fava 'l cunsigliu al sàbat sìra parchè i óman i nava a lawurà e y gh'ewa miña temp dal dì, ilùra al shtava chi 'n ca dal sindik a durmì. L'ewa 'n shurón parchè al gh'ewa la mòto. Marmori, Camillo, al sa ciamawa. L'ewa da Póna.

Quan' che gh'ewa 'l don Carlu la finiva sempru ai vündas. Nawum tüc a Mésa, guai...

Quan' che'l fiucàwa al mè Pya la sìra jó 'n Cumün al ga diżewa cunt i asesùr, che l'ewa 'l Juwanìn di Carón, e cunt al Cecàsh, che l'ewa 'l Maya, al gh'ewa 'na barba lónga che ga pasawa 'l véntru e'l nawa sempru 'n ĵir cun sótt la fòlc tacàda da drée dal cü par métak pagüra e terùr ai jént, e tüc y gh'ewa pagüra. Y ga dawa 'l vótu parchè al za 'ntendéwa di bóshk e cunfìn dal Cumün. Al ga diżéwa: "Guardée dumán matìna da lewà sü parchè che gh'è da fa la càla par na a la funtana, che i dónn y g'ha da na là a lavà". La funtana l'ewa lì 'n d'è che gh'è l'albergu da la Silvia, lì sótt. La gh'ewa sü 'n téc e i dónn y nawa présht a lavà parchè dòpu y gh'ewa i fiöö da regulà e pö i béshti. Da fiöö ga n'ewa cinq o sés par ca, cara Madóna, y gh'ewa 'l zò de fa. Gh'ewa quìi da mandà a shköla e quìi da mandà a l'esìlu e pö anca quìi pinìn. Adèss y è shuri parchè y g'ha p^{i}ü da fiöö. Crìshtena! Y na vö p^{i}ü.

E ilùra a la matìna al Juwanìn che l'ewa chi da rent da ca dal mè Pa al töghéwa sü i badì i' shpala, al veñéva sha e 'l picava a la pòrta, parchè da campanéi ilùra ga n'ewa miña: "Véñ, sindik!. A dòrmat emò ti?". Al mè Pa 'l rishpundéwa: "Sum chi a shpeciàtt. Hu finìi da mét sü i cutùrni da pèll (shtivai) adèss". E 'l mè Pa al g'ha dìi: "Al Céc, é 'l jemò là?". "Al zu miña - al g'ha rishpundüü - parchè mi sum viñüü sha a ciamàtt ti". Metéwa sü 'l badì i' shpala e via y nawa tüc düü 'nzéma. Quai wòlt y riwawa là che'l Céc y

n'ewa jemò fay un tòk da cala. E'l ga diżéwa: "Va piaż a durmì wi òltri düü! 'Lùra, l'hém guadañàa 'n cichét, o no?" E 'l mè Pa 'l diżéwa cunt i òltri düü: "Nüm a lawùrum sempru par quìi che paga miña" e y ga fawa sü 'na bèla ridüda. Quan' che y ewa finìi y pizawa la pipa (na wòlta y fümawa tüc la pipa e 'n quai d'ün anca 'n quai mèz tushcàn). Quìi lì y ga diżéwa i 'bulin'. Quan' ch'y ewa finìi da fümà la pipa, y la shpazàwa e quél tabàk che y töghéwa föra brużàa, y la metéwa dent par cicà e y la teñéwa dent in bóca fin'a che l'awarà pⁱü sentüü da nagótt e dòpu y la bütàwa via. Y shpüdawa e la shpüda la gh'ewa 'l culùu dal tabàk e dòpu oñi d'ün y nawa a ca sua. E dòpu se 'l fiucawa emò in da la jurnàda y nawa la 'ncamò al dòpu mizhdì a fa la càla e quai wòlt y turnawa 'ndrée che gh'ewa cunsigliu. E quai wòlt la mia Mamm, parchè la pensawa che'l pudéwa véss bañàa al marsinìn e i cutùrni, la ma mandava jó mi cun la jaca e i pantòful che la gh'ewa fay lée quan' che l'ewa wia e dòpu y ga y a dawa al shawatìn da sulà.

Par al paés a gh'ewa 'l Martin Maya cui böö e 'l Jelpìn che y fawa una wòlta par ün a 'na fa la càla cul trawìn [spazzaneve]. Al trawìn a l'ewa dal Cumün e dòpu y tacàwa sótt i sö böö e wia. Ga l'ha fay un ómm zòpp che shtawa jó in ca cumünal parchè al gh'ewa miña la ca. Y ga ciamawa al 'Maya can' da shurnóm. Una wòlta y ewa ubligàa a dak la ca. Visìn a la funtána y fawa la cala lur par miña métak y shpés al Cumün parchè da sòlt al Cumün a ga n'ewa miña. Y fawa la càla da jó dal Cumün a na 'n là.

Quan' che'l fiucàwa fòrt y lewàwa sü la matìna che gh'ewa jó la nef wòlta, magari 'n métru. 'Lùra 'l mè Pa, al metéwa sü i cutùrni, che y ewa fay da curàm e y fawa fadìga a tirài sü la gamba parchè gh'ewa miña da verdür [aperture]. Al nawa jó dal don Carlu e 'l picàwa a la pòrta da la jésa. E 'l don Carlu al guardàwa föra da la fineshtrèla che guarda fö 'n piáza. Al ga diżéwa, "Sum mi shur cürat, büsöña sunà la campana da la càla parchè ga n'è jó un métru shta matìna". "Oeuh, cusa'l ma dìs shur síndik. Che'l vaga pür a ca che la sòni mi". La campana da la néf la gh'ewa un són shpecial che l'ewa la mezàna, la sunàwa cum'è da malincunìa. Ilùra quìi düü che ciapawa la càla y lewàwa sü e y nawa jó dríz in Cumün e lì y parlàwa sül da fa. Al Cuwa al diżéwa, "La ciápi mi". E 'l mè Pa 'l g'ha dìi, "Ta pò miña da par ti cunt un bò parchè ga n'è jó tròpa". "A mandi a ciapà al Cuwéta dént al Runcàa (casina tacàda al

Paravìs) e gh'ewa un ómm che 'l sa ciamawa León e par shurnóm y ga ciamàwa Cuwéta e 'l gh'ewa 'l cawàll. 'Lura cawàll e bò y nawa miña d'acòrdi. Ilùra 'l Cuwa al za fawa dà dal zò fredèl al cawàll e ilùra y metéwa sótt i düü cawài e la príma càla che y fawa l'ewa 'l ǰir da la piáza e pö y ciapawa sü la Viadòr, la via Shpazz e la via da la casèra, parchè y duwéwa purtà là 'l lac che y muljéva.

Quan' che y riwàwa là dal Maku, che l'è 'n'uhstarìa, i cawài y sa fermàwa e lùr y nawa dent a béf e quan' che l'ewa la sìra ilùra y sa regurdàwa pi̇ü che gh'ewa i cawài lì da föra sótt al car parchè lur y ciucàwa. E ilùra i cawài, quél dal Cuwéta al nawa a ca da par lüü cunt al trawìn e quan' ch'è riwàa, sicóme che 'l shtawa chi da rént da mi, sentéwum la sua dóna che la marmutàwa, "Quél tò padrón l'è pròpi sensa jüdìzi. L'awarà bewüü che ga na shta pi̇ü 'n da la pèll".

Al mè Pa al parlava tudéshc e la shcrivéva. In primavéra veñéva sha i óman a dik da shcrìf al zò padrón quan' che y pudéva partì. I nava via ai prim da marz e y veñéva a ca la nòc da Natal, tanti par Sant'Andrea, tanti par la nòc da Natal.

"Ta'l sée nèh, Martina? A turnà 'ndrée, t'hu miña dìi che la mia Grišа la m'ha rótt anca i jùnkur (quìi che y ga mét sü süi còrni) e hu duwü mandai jó dal farée da Repöñ, al ma y ha fai par nagótt. Quai wòlt l'è bèl anca véss amìs da quai d'ün". La Martinéta la g'ha dìi: "Tra da wi òltri sìndik a sa máyuf miña. Buž̊àrd da wün, buž̊àrd da l'òltru, tra da wi òltri sa tradìsuf miña". "Quéshta l'è wéra, Martina. Cusa s'ha da fa? Sa g'ha dà la peshàda a tüc. Ma quìi che tribüla y è sempru quìi. Anca quél lì da Repöñ al g'ha n'ha 'n aria wüna 'n Cumün, che y wö na jó al punt jó a la Mòra, ma lüü 'l dis: 'Al Cumün al g'ha miña da sòlt. Cúma sa fa chi?'. Al fa: 'Guarda Bertìn, che mi du dent i dimisión'. 'Ma, par carità! Fa miña quéla ròba chi, che gh'è jemò dent tüt al rügàa da la guèra'. 'E ilura cusa farésum? Y na y a dis jemò drée e y disaréss i jént: 'Adèss ch'è dént impiashtràa fin'a l'òss dal còll e che y è pü bón da dishpetulásan, y disaréss: 'Dà dént i dimisión'. 'Par carità fa miña quéla ròba chi, weh, Cirílu. Ném inànz quel tant al tòk e quél che Diu wörarà!'". "Ma cèrt che t'he fay bée a dik ishì, Bertìn, se da no a shtawum fréshc!".

'Na wòlta gh'è shtay i elezión, e 'lùra y ewa d'acòrdi che y awaréss metüü sü emò 'l mè Pa síndik. E 'lùra sés y ha zhbuzardàa. Al mè Pa l'è nay sü shtéss, l'è shtay sü deždòtt ann. L'ewa 'l zábat

da sira che y fawa 'l cunsigliu. E, sicóme y ha zhbuzardàa (sés), a la duméniga matìna al 'Drianu l'è viñüü föra da Mésa e lì 'n piaza l'ha dìi bèl fòrt che gh'ewa lì tüc i óman: "O jént, I ulcéi y góla par l'aria, e sés impushtùr y è chi a Shcaria". Y g'ha zhbattüü y man: "Bravu 'Drianu".

La dižéwa 'n brigadiér, un certo Colzani, Ricardu che'l pasawa par fa firmà che y ewa pasàa 'n paés i suldàa. Quai wòlt al mè Pa al gh'ewa miňa 'n ca e 'lùra firmawa mi. Y ma ciamawa 'la sindighéta', parchè mi gh'ewi la firma shtésa dal mè Pa, pròpi identica. A gh'ewa chi la shcatuléta dal timbru dal Cumün e firmava e pö timbrawa. Sucedéwa ai temp da la guèra dal quindas. (I finanzier y ga ciamum *burlandi* o *burlandòtt*. Y pudéwa miňa vedé i guardi da finanza).